

Iz pedagoške teorije i prakse

UDK: 94(497.5 Sisak)“00/04“

Stručni članak

Alen Vukelić

Antička Siscia – početak i kraj jednog razdoblja u rimskoj Panoniji

Sažetak

U ovome radu obradit će se tema antičkog naselja Siscije - današnje područje grada Siska. Cilj je prikazati geografski smještaj i stratešku važnost Siscije za Rimsko Carstvo, spomenuti događaje koji su prethodili i slijedili dolasku Rimljana te ukazati na promjene, kulturu i mentalitet koje su donijeli sa sobom. Obradit će se čimbenici koji su utjecali na rast i razvoj naselja, a neki od tih čimbenika su materijalni ostatci keltskih plemena, odnosno Segestana i Panona, koji su živjeli na tom području prije dolaska Rimljana. Pojasnit će se struktura i građa samog grada, odnosno urbanizacija.

U ovome radu oslanjali smo se na arheološka istraživanja te dostupnu literaturu i znanstvene članke.

Ključne riječi: Panonija, Segestani, Rimljani, Siscia, urbanizam

1. Povijesno-društveni kontekst

Dosadašnja istraživanja vezana uz ulogu roditelja u školskom uspjehu djece (Burušić, Babarović i Marković, 2010) pokazuju postojanje veze između postignuća učenika i obrazovanja njihovih roditelja. Isti autori također ističu da postoji pozitivna veza odnosa između postignuća učenika i obrazovne razine njihovih roditelja te da učenici obrazovanijih roditelja postižu značajno bolja obrazovna postignuća.

Početak antike nije svugdje jedinstven i jednoslojan i ne možemo reći da u jednom trenutku jedno razdoblje završava, a drugo počinje jer sigurno postoji određeno prožimanje, no podjelu razdoblja koristimo radi lakšeg snalaženja u povijesti i jednostavnijeg vremenskog datiranja određenih procesa, promjena i događaja koje obilježavaju pojedino razdoblje.

Danas je najšire prihvaćen vremenski okvir početka antike na našim prostorima u prvoj polovici 8. st. pr. Kr. kada su Jadranskim morem prvi puta zaplovidili grčki moreplovci (Sanader, 2001, str. 7), a traje do pada Zapadnog Rimskog Carstva, ili do dolaska kršćanstva na prostor Dalmacije, ili do provale barbarskih naroda Gota, Huna, Avara i Langobarda.

Stoga, da bismo shvatili nastanjivanje šireg područja današnjeg Siska treba nabrojati i podjele ilirsko-panonskih plemena koja su u antici nastanjivali ovaj prostor današnje Republike Hrvatske.

O plemenima su iznesene najvažnije činjenice koje se tiču njihova ustroja i statusa.

Najzapadniji „ilirski“ narod koji je bio u dodirima s našim prostorima su Histri. Nastanjivali su istarski poluotok, a o njima i njihovom jeziku

koji je sličan jeziku Veneta i Karna dobivamo informacije od Apijana i Strabona (Wilkes, 2001, str.198). Njihova granica na istoku sezala je do Kvarnerskog zaljeva, a na zapadu postoje dvije interpretacije njihove granice: rijeka Formio, južno od Tergeste (Trsta) i još zapadniji Timav (Wilkes, 2001, 198). Najbolja luka je Pola, sjevernije od nje je Parentij te Koper. Kod Livija, Histri su poznati gusari i navodi da je prva zabilježena akcija protiv njih povedena 221. pr. Kr., a kao razlog navedeni su napadi na rimske brodove i suglasnost s Demetrijem Farskim, a o konačnom ishodu izvor ne govori (Wilkes, 2001, 198). Oko 177. pr. Kr. Rimljani su porazili histriotskog kralja Epula kod Nezakcija, grad je razoren, kao i Mutila i Faverija.

Liburni, narod koji govori venetskim jezikom, zauzimali su obalu i otoke između Istre i rijeke Krke, a Grcima su poznati barem od 8. stoljeća pr. Kr. Kod Liburna je došlo do spoja pastirskog i pomorskog života (Wilkes, 2001, 199). Navodno su liburnske žene imale neobičajenu slobodu i društvom su vladale upravo one. To su bile žene slobodnih ljudi kojima je bilo normalno živjeti u divljem braku s vlastitim robovima i s muškarcima iz okolnih predjela. Također, Varon izvještava o spolnoj slobodi dozvoljenoj neudatim ženama. Djeca su se odgajala zajedno do dobi od pet godina. Kada bi dijete imalo osam godina, dobilo bi oca prema fizičkoj sličnosti.

Kao i Histre, Livije ih opisuje kao gusarski narod koji je Rimljanima stvorio puno problema na ovim prostorima. U kasnoj republici Liburni su bili saveznici Rimljana u ratovima protiv Delmata, a njihova mornarica imala je i važnu ulogu kod Akcija.

U jednom trenutku Liburni su kontrolirali prostor sve do Krfa, ali su ih počeli potiskivati Ardijejci i Delmati što su Liburni iskoristili da postanu saveznici Rimljana u njihovim kampaњama protiv Delmata.

Delmati nastanjuju obalu i zaleđe srednje Dalmacije. Svoje su utvrde gradili na brdima iznad ravnica, a najpoznatije naseobine osim Delminija su Andetrium (Muć), Burnum (na Krki), Sinodij, Ninia (Knin), Osinij (Sinj), Onej (Omiš)... Po Delmatima je nazvana rimska provincija Dalmacija (Wilkes, 2001, 210), a ime im potječe po gradu Delminiju iz neposredne blizine Duvna (Wilkes, 2001, 210) koji je nekoliko puta bio žrtva razornog napada rimskih vojskovođa.

Bili su pod vlašću ilirskog kralja Pleurata, ali su se odcijepili dolaskom Gencija na prijestolje 181. pr. Kr., počeli se širiti na račun susjednih zajednica koje su ujedno bile i saveznici Rima što im je za vrat dovelo rimsku vojsku 156. pr. Kr. Još jači utjecaj Rimljana na Delmate bio je posljedica Cezarovog prokonzulata 59. pr. Kr., iako se Cezar tamo osobno pojavio samo dva puta (Lisičar, 1971, 385).

Japode kao Ilire opisuje Hekatej. Živjeli su sjeverno od Delmata i iza Liburna, u podvelebitskom kraju. Na sjeveru i zapadu graničili su s Karnima i Histrima, a njihova južna granica prema Liburnima bila je Zrmanja. Unutar tog područja nastanjivali su ličku ravnicu i dolinu Une (Wilkes, 2001, 210).

U svojoj osvajačkoj povijesti u Iliriku Rimljani su se nakon Delmata najviše mučili s Japodima i njihovo područje pripojeno je (tada još) Republici 43. pr. Kr., što označava kraj pisane povijesti Japoda.

Strabon nam govori da su južno od Drave, u dolini Save, sve do njezinih bosanskih pritoka i južno do područja Ardijejaca i Delmata živjeli Panonci. Postoje teorije da su Rimljani prvi put došli u dodir s Panoncima iste godine kada su prvi put napali Delmate na način da su napali Segesticu, ali to je malo vjerojatno. Područje plemena Panonaca bila su izdašna u drvu i bogata nalazištima materijala.

Na zapadu su graničili s Mezejima. Tipična panonska naseobina bila je podalje od prostranih dolina, a radi se o utvrđi na brdu, ograđenoj kamenim zidom i drvenim palisadom. Panonci se u rimskim spisima i zapisima prvi put spominju u Oktavijanovom izvješću iz 35. pr. Kr. gdje se vidi da su rimske trupe nakon pokoravanja Delmata i Japoda napredovale panonskim područjem do Segeste (kasnije Siscia) koju su teškom mukom osvojili.

Oktavijan u svojim *Sažecima postignuća* kaže: „Preko Tiberija Nera, tada moga posinka i poslanika doveo sam pod rimsku vlast panonske narode kojima se nijedna rimska vojska nije prije približila prije nego sam ja postao princeps i proširio granice ilirika do obale Dunava.“ (Wilkes, 2001, 220). Tu posebice naglašava da se „njegova tvrdnja ne zasniva na pohodu iz 35. pr. Kr., već na Panonskom ratu koji je trajao od 14. do 8. pr. Kr., a koji je vodio Tiberije“.

Na nove probleme u Panoniji Oktavijan je naišao 6. – 9. poslije Krista kada su Panonci pod vodstvom Batona podigli ustanak što je tražilo koncentriranje velikih rimskih snaga na tom području. Vrlo je bitno napomenuti da su problemi u Panoniji jedni od rijetkih problema u doba Pax Romanae u ranom principatu.

Također, na primjeru osvajanja Panonije i

ustroja provincije možemo najbolje vidjeti neke novosti koje se javljaju u doba Principata u odnosu na vrlo kasnu Republiku.

Kao prvo, za oporezivanje je postao zadužen carski agent koji je do flavijevaca odgovaran za Dalmaciju i Panoniju zajedno. Druga vrlo bitna stvar koja se odnosi na Panoniju kao „pokusnog kunića“ jest i novi ustroj rimske vojske.

Od reformi Gaja Marija prije Savezničkog i Prvog građanskog rata, što je dovelo do stvaranja profesionalnih plaćeničkih vojski, prije njega i sve do Augustova principata nije bilo (uspješnih) pokušaja reformi vojske.

August je uveo da svaki novak služi točno utvrđeni rok (kasnije se to ustalilo na 25 godina) s nagradom po završetku službe, vojsku je podijelio na legije od 5000 pješaka podijeljene na kohorte i centurije potpomognute pomoćnom pješadijom i konjicom sastavljenima od augzilijarnih postrojbi. Augustova reforma vojske uspješno je „testirana“ u operacijama protiv Panonaca, a tri legije ostavljene su u Panoniji.

Reforma vojske, koja je sada bila u stanju biti stalno stacionirana na određenom terenu, imala je posljedicu niz arhitektonskih, građevinskih i inih zahvata u kojima su sudjelovali rimski vojnici. Najvažnija djela tih zahvata bile su rimske ceste koje su građene u skladu s potrebama vojske, ali su dobrodošle domaćem stanovništvu u razvoju trgovine, stočarstva i bolje povezanosti. Bitno je i da su carevi, a prije i konzuli u provincije, tako i u Panoniju, po završetku vojne službe nagrađivali veterane zemljom u provincijama (Wilkes, 2001, 225-226).

Rimskim prodiranjima i postepenim osvajanjem cjelokupnog prostora Hrvatske širio se ujedno i utjecaj rimske civilizacije na našim prostorima. Osvajanjem Dalmacije i Istre rimska

vojska krenula je prema području kontinentalne Hrvatske. Tim prodorima pokušali su osigurati sjevernu granicu Italije i uspostaviti prijelaz prema istoku. Nakon iscrpljujućih ratovanja „uspostavili“ su svoju vlast i stvorili mnoge gradove u kontinentalnom dijelu poput Siscije, Cibalae, Murse, Aquae Isse, Marsonie i drugih. Tu su uvodili svoju kulturu i svoj način života, te su prenosili znanja i vještine domaćem stanovništvu. Pored toga, izgradili su cestovne putove, unaprijedili pojedine gradove, uveli Rimsko pravo koje su postepeno davali i lokalnom stanovništvu. Može se reći da su Rimljani uvelike zaslužni za razvoj ovih prostora u vrijeme antike, a pogotovo u razdoblju od 1. st. pr. Kr. pa do 4. st. i prodora barbara.

Na kraju, gledajući ostatke antičke, konkretno rimske baštine, vidimo ostatke jedne moćne i velike kulture koja je proizašla iz još veće i moćnije civilizacije i države. Kao najveća civilizacija staroga vijeka, a uspoređujući doseg tehnoloških mogućnosti tada i sada, najveća civilizacija svih vremena - Rim - svugdje je po „svom“ svijetu ostavio zapise o sebi, fizičke spomenike koji pokazuju veličinu kulture, civilizacije i države. Vrlo je važno istaknuti činjenicu da je Rim imao vrlo razgranat, sistemski i učinkovit aparat kojim se širio, bilo na političkom, vojnom ili kulturnom polju i, usuđujem se reći, da bez onoga što danas smatramo antičkim Rimom ne bismo imali zapadnu civilizaciju u ovom smislu u kojem je danas poznajemo, u što uključujem i Hrvatsku.

2. Geografski položaj

Sisak se nalazi na južnom rubu plodne nizine koje nazivamo Panonijom. To ime dolazi od

naziva *Panoni* (Hoti, 1992, str. 133), terminom kojim označavamo ilirska plemena koja su živjela uz dolinu rijeke Save. Podaci o tim krajevima i narodima pojavljuju se kod Strabona, Plinija, Apijana i Ptolomeja. U 2. stoljeću pr.Kr, kada Panonija ulazi u rimski horizont, glavni izvor (uz Polibijev fragment) ostaje Apijanov *Illyrike* (Hoti, 1992, str. 135), često neprecizna. Interes Rima za dolinu rijeke Save s vremenom se povećavao kako je rasla spoznaja da je to najkraći i najjednostavniji kopneni put od Italije za istok.

Grad Sisak razvio se na krajnjem jugozapadnom dijelu Panonske nizine, na mjestu utoke Kupe u rijeku Savu te u neposrednoj blizini ušća Odre u Kupu. Rijeke Sava, Odra i Kupa uvelike su odredile smještaj ovog naselja osiguravajući mu od samih njegovih početaka izuzetan strateški položaj. Smješten na 45°29' sjeverne geografske širine i 16°20' istočne geografske dužine, već u antičko doba jedno je od najvažnijih naselja kontinentalnog dijela hrvatskog prostora. Na istoku omeđen Posavinom, a na zapadu i jugu pobrđem Banije, sisački je kraj prirodna poveznica podunavsko-panonskog nizinskog kraja s krškim dinarskim prostorom.

Opisane dolinske osobine reljefa sisačkog područja poticajno su djelovale na njegovo rano naseljavanje. Doline su oduvijek imale funkciju obrambeno-strateških i prometno-trgovačkih koridora. Istodobno, poloji i terasni fragmenti, kao i pitome dolinske strane, omogućavale su poljoprivrednu valorizaciju sisačkog kraja.

3. Prapovijesna naseljavanja

Sisak je nastao na mjestu između ušća rijeke Odre u Kupu te Kupe u Savu. Na ovoj čvorišnoj točki dodiruju se brežuljkast kraj rubnih izda-

naka Dinarida s Panonskom nizinom. Koloplet riječnih tokova istaknut je uzvišenjem Zibela i Viktorovca. Maglene i vlažne šume okruživale su obale rijeka. Mogućnost pribježišta pružale su nabujale vode (pribježište sojeničkog tipa) i reljefno uzvišenje (pribježište sojeničkog tipa). Ne treba također smetnuti s uma da, mjestimično, rijeke mehanikom protoka stvaraju plitka uzvišenja nanesenog aluvijalnog i organskog materijala uzduž svojih obala, koja omogućuju sigurnije kretanje i zaštitu od poplavnih voda. Rani stanovnici prepoznali su izuzetan geostrateški položaj koji dominira geografskom poveznicom – Posavinom, koja zemlje na zapadu povezuje sa zemljama Balkanskog poluotoka i Podunavljem sve do crnomorskog bazena i dalje prema istoku. Antički pisci Plinije, Strabon i Apijan navode plemena ilirske etničke pripadnosti koja obitavaju na širem prostoru današnjeg Siska. To su Varcijani na sjeverozapadu, Kolapijani uz rijeku Kupu te Oserijati na istoku. Početkom 4. stoljeća prije Krista nadiru Kelti iz Galijete te mijenjaju etničku sliku Posavine i srednjeg Podunavlja. Oni pokoravaju ilirska plemena. Ipak, keltska ekspanzija nije zbrisala s lica zemlje autohtono ilirsko stanovništvo. Nakon keltskih provala i dominacije nastaje šira etnička zajednica ilirsko-keltskih obilježja nazvana Panonci.

U području grada Siska izvori spominju pleme Kolapijana koje je živjelo oko rijeke Kupe, pleme Varcijani i Osarijati. Na ušću rijeke Kupe u Savu živjeli su Segestani u okolici svog grada Segeste. Grad se pojavljuje i pod imenom Segestica (Strabon, Plinije Stariji i Apijan). Strabon dodaje da su Segestika i Siscia dva susjedna mjesta i smatra Segestiku gradom (polisom), a Sisciju utvrdom. Plinije je ustvrdio da se Sege-

stika nalazi na jednom otoku uz desnu obalu Kupe, a Siscia na lijevoj obali. Iz tih se antičkih izvještaja vidi da su autori razlikovali Segestiku kao zasebnu cjelinu. I prije Rimljana to se naselje (*oppidum*) koristilo svojim izvrsnim položajem na dvije plovne rijeke i na raskršću putova. U korist tome svjedoče nam i izvještaji o društvenoj i političkoj organizaciji te podjeli na klase. Apijan nam ostavlja podatke o dvije glavne klase: aristokraciji i puku.

4. Iliro-keltska Segestika

Tako smo se približili prvom naselju koje povijest imenom ovdje bilježi. Plinije navodi da Kupa, izljevajući se u Savu dvostrukim koritom, ondje čini otok koji se naziva Segestika. Govoreći pak o vojnom pohodu rimskih konzula Lucija Kote i Lucija Cecilija Metela protiv Panonaca 119. godine prije Krista, Apijan stanovnike Segeste naziva Segeščanima. Segeščani su u etničkom smislu po svemu sudeći bili rezultat suživota i asimilacije starosjedilaca i keltskih Tauriska, odnosno šire zajednice keltskih plemena kojoj su ovi bili dominantni. Naselje ima sva obilježja ilirsko-keltskog kulturnog sloja nadograđenog na specifičnosti prirodnih datosti. Horizontalni obris naselja i njegov unutrašnji plan nepravilnog su organskog oblika dok su pojedinačni objekti pravilnih geometrijskih oblika (između ostalih i megaronskog tipa). U građi prevladavaju prirodni građevni materijali: drvo, zemlja, šiblje, slama te samo mjestimično kamen, gdje je to bilo nužno. Glede privrednih aktivnosti uz opće prisutno ratarstvo, stočarstvo, lov i ribolov u okruženju, Segestika je važno mjesto robne i robnonovčane razmjene,

prvih zanata te, što je možda najvažnije, upravno središte monopola nad proizvodnjom i distribucijom metala i proizvoda od metala (što je ujedno i specifično keltsko obilježje).

5. Događaji do kraja 1. st. pr. Kr.

Za vrijeme delmatskog rata Rimljani prodiru u Panoniju i opsjedaju Segestiku, vjerojatno da bi osigurali dolinu između Save i Drave, zauzvali Skordiske (koji su se upleli u delmatski rat na svom širenju prema zapadu) te stvorili uporište u delmatskoj pozadini. Bio je to prvi pokušaj osvajanja Siska. U novim pobunama Delmata i Skordiska teško je prikazati što se događalo sa Segestikom. Ono što je jasno, grad je ostao praktički nedirnut romanizacijom.

Godine 43. pr. Kr. osniva se drugi Trijumvirat s Oktavijanom, Antonijem i Lepidom. Razvojem događaja Lepid je izbačen pa Oktavijan dobiva vlast nad zapadnim državama, Antonije nad istokom. Oktavijan se morao dokazati i svoje vojničke sposobnosti kako bi mogao parirati Antoniju, koji je boravio na istoku. Vijesti o njegovim pobjedama putovale su dugo, a uz to su bile umanjivane. Ilirik je bio savršena prilika za Oktavijana. Nemiran i uglavnom nepokoren Ilirik bio je bolna točka Italije. Strateški, Panonija čini vrata Italije, čuva matičnu zemlju i glavni grad od napada kopnom. Oktavijan je bio mudar, 35. godine pr. Kr. imao je mnogo motiva da krene na Ilirik. Izgovor je našao u Japodima, s povodom da su prestali plaćati porez. U proljeće je zauzeo njihov centar Metulum, gdje je bio ranjen u koljeno. Kada se Metulum predao, Oktavijan je krenuo prema Segesti. Došavši do Segeste, Rimljani su tražili stotinu talaca i da grad

primi vojni garnizon. Stanovništvo se podijelilo. Vladajući sloj pristao je i ponudio taoce i žito te su bili spremni otvoriti vrata grada. Pobunio se puk i zatvorili su vrata. *Oppidum* je bio dobro utvrđen budući da ga je Oktavijan opsjedao tri-deset dana s dvije i pol legije. Oktavijan je za op-sade dao podići vanjski pojas jarka. Znamo da je dobio i brodovlje kojima je otpor Segeščana slomljen. Nakon što se grad predao, Oktavijan je ostavio 25 kohorti pod zapovjedništvom Fu-fija Gemina i vratio se u Rim. Čini se da je glavni cilj njegova pohoda bila Siscija i pacifikacija tog strateški važnog područja. Iduće je zime planu-la pobuna Segeščana. Otpor su skršile kohorte koje su bile ostavljene. Ostaje činjenica da je Oktavijan podvrgao rimskoj vlasti cijelu dolinu Save, najvažniji kopneni put, koji će kasnije postati žila kucavica carstva. Do 35. godine pr. Kr. grad ostaje u rimskim rukama i do tada se više ne spominje, samo Siscia (Hoti, 1992, str. 132-163). U Sisciji se nalazi vojna posada, vojna i trgovačka luka te glavni ured za Ilirik. Do 33. godine pr. Kr. to je najvažnija rimska točka u Panoniji. Do sada nekoliko idućih desetljeća o Sisciji nema glasa. Možemo samo reći da je u rimskim rukama. Siscija je bila ključ prolazaka kroz Panoniju, zato je razuman zaljučak da je Rimska vojska tu bila stacionirana cijelo vrijeme i da operacije u panonskom ratu nisu mogle biti izvedene bez tog logora. Druga ključna točka bio je Sirmij.

6. Događaji od 1. stoljeća

Šeste godine poslije Krista stigla je vijest da se čitav Ilirik digao na ustanak. Kao povod smatra se neljudski postupak rimskih sakupljača

danka i oficira koji su novačili vojnike za rat protiv Markomana. Trenutak je sretno odabran jer je masa Ilira bila okupljena da krene na Markomane. Vodili su ih vladari Breuka Baton i Pinnes i vladar Dezitijata Baton. Rimljani su u početku zanemarili pobune među Dezitijatima i još su bili vojno usmjereni prema sjeveru. Dok su se osvijestili, Iliri iz Panonije i Dalmacije, prvi puta u svojoj povijesti ujedinjeni u jednu cjelinu s jednim ciljem, započeli su žestok rat protiv Rimljana. Čim je čuo vijest, Tiberije šalje prethodnicu, XX. legiju koju vodi Marko Valerije Mesalin. Cilj mu je osvojiti i držati Sisciju, u čemu je i uspio. Baton Dezitijački uludo je potrošio vrijeme na pohod na Salonu i Apoloniju umjesto da krene na praktički nebranjenu Sisciju. Ali već je bilo kasno, Tiberije je ušao u Sisciju. Situacija je bila veoma nepovoljna – iako su Rimljani u svojim rukama držali dvije najvažnije točke, Sisciju i Sirmij, sav teritorij oko njih pa sve do Jadrana držali su ustanici. Tiberije u Sisciji nije poduzimao nikakve vojne akcije većih razmjera. U Rimu se pričalo da je August nezadovoljan njegovim načinom ratovanja optužujući Tiberija da razvlači zbog vlastitih razloga. Ali Rim nije shvatio da je Tiberije odabrao najmudriji način ratovanja s Ilirima. Prvi dio pojačanja u jesen 6. godine u Sisciju je poveo mladi senator Velej Paterkul koji nam je svoj opis rata ostavio kao očevidac. Šteta je što je bio pristran pisac i dosta štur u opisima i nekim dijelovima nepouzdan. Drugi dio vojske doveo je Tiberijev mladi nećak Cezar Germanik u jesen 7. godine.

U ljeto 7. godine Tiberije kreće na istok na pobunjenike. Iz Azije dobiva još dvije legije, a iz Sirmija kreće Cecina Sever s pet mezijskih legija. Jedva izbjegavši katastrofu kod Vocej-

skih močvara (kod Vinkovaca), Sever se sastaje s Tiberijem i vraćaju se natrag u Sisciju. Velej Paterkul, promoviran u Tiberijeva legata, pod Tiberijevim zapovjedništvom gleda deset legija, 70 kohorti, četrdeset konjičkih ala, deset tisuća veterana, dobrovoljce iz Italije i konjicu tračkog kralja Remetalka. U tom trenutku Siscia je bila najveći logor Rimskog Carstva u kojem je sakupljena najveća vojna sila što ju je Rim vidio do građanskih ratova. U kasnu jesen 7. godine Germanik je poharao zemlju Mezeja uništivši im svu ljetinu. Tiberije je pošao u Rim nadajući se da će Iliri do proljeća skapavati od gladi. Nakon jake zime Iliri su bili potpuno izmučeni glađu i bolestima, pa kad je vojska krenula 8. godine iz Siscije, Baton i narod Breuka predaju se Tiberiju 3. kolovoza. Smatrajući da je rat završen, Emilije Lepid povede vojsku natrag u Sisciju. Ali Baton Dezitijački prije zime zarobi i ubije Batona Breučkog, a pobuna ponovno bukne u Panoniji. Rimski je položaj spasio Plautije Silvan s vojskom iz Sirmija. Baton se povukao prema Dalmaciji, a Rimljani su napokon smirili Panoniju. Tiberije se krajem 9. godine vraća u Rim, ali Damlacija još nije pokorena. Daje se 8. godine kao godine podjele Ilirika na *Illyricum Inferius*. Osim *Legio IX Hispana*, u Panoniji borave *Legio VIII Augusta* (u Petoviju) i *Legio XV Apollinaris* (Emona pa Karnuntum) (Hoti, 1992, str. 133-163).

Izgradnja cesta započela je u Panoniji već u vrijeme Augusta i Tiberija, a gradile su ih uglavnom legije. Naglasak je na putu Emona – Siscia – Sirmium. Glavni smjer trebao je povezati Galiju i Germaniju s putom preko Siscije dalje za Istok.

U drugoj polovini 1. stoljeća prema kraju

stoljeća vojska se pomiče prema Dunavu gdje su izgrađena nova castra (Vindobona, Akvinkum), a u pacificiranom unutrašnjem dijelu provincije više nema logora legija. Car Vespazijan osnivao je nove kolonije i dovodio naseljenike iz civiliziranih krajeva. U sklopu tog rada osnovane su dvije kolonije u Panoniji – Siscia i Sirmij (Hoti, 1992, str. 133-163). Siscija je postala *colonia Flavia Siscia*. Već za Flavijevaca podižu se velike javne zgrade. U gradu je bila panonska riječna flota *classis I Flavis* (*classis Flavia Pannonia*) (Hoti, 1992, 133-163).

7. Događaji 2. i 3. stoljeća

Novi car Trajan prolazio je ovim krajevima u dva dačka rata: 101. - 102. g. i 105. - 106.g. Na jednom dijelu Trajanova stupa prikazano je ukrcavanje vojnika i samog cara na brodove i polazak na pohod. Riječna je luka vrlo dobro oslikana, s amfiteatrom u pozadini i slavulukom uz samu luku. Ne može se pouzdano identificirati, ali je moguće da je ta velika i sjajna luka upravo Siscia (Hoti, 1992, 133-163). Naime, nakon Batonova ustanka podignuti su slavoluci u Panoniji, možda u Sirmiju i Sisciji, što bi odgovaralo prikazu. Natpisi spominju teatar u Sisciji, a Nemezin oltar govori o gladijatorskim igrama i amfiteatru (Hoti, 1992, 133-163).

Trajan je započeo reorganizaciju provincije Panonije na zapadnu (*Pannonia Superior*, centar *Carnuntum*) i istočnu (*Pannonia Inferior*, centar *Aqincum*), a Siscia ulazi u sastav Panonije *Superior*. U vrijeme cara Hadrijana Panonija doživljava uspon i veliki razvoj, a Siscia je dio tog razvoja. Siscia je bila jedan do velikih centara trgovina žitom, a vjerojatno i jedno do najvažnijih sredi-

šta za obradu vune. Uprava za rudnike također je bila smještena u Sisciji. Ekonomski razvoj odrazio se i na izgradnju reprezentativnih zgrada, kurije, bazilike, terme, tržnice.

Za vrijeme Marka Aurelija (161. - 180.) provinciju napadaju Langobardi. Počela je mora markomanskih ratova. Pokazala se opasnost za Italiju iz činjenice da je dunavski limes zapušten i nesiguran. Markomanski ratovi posve su opustošili panonski prostor. U Sisciji se nakon Marka Aurelija nailazi na priličan broj osoba s carskim imenima; moguće je da su pojedinci u gradu dobili rimsko građansko pravo. Septimije Sever bio je prvi upravitelj Panonije koji se uzdigao do carskog trona. Ekonomske prilike, opustošene markomanskim ratovima, počele su se popravljati. Siscia je bila počašćena imenom *Septimia* (Hoti, 1992, 133-163). U Sisciji se pojavljuje ime Septimius, što ukazuje na dodjeljivanje građanskog prava. S građanskim i drugim povlasticama, zajedno s oporavkom cijele Panonije, napreduje i razvija se i Siscia, te se urbanistički širi na desnu obalu Kupe (Hoti, 1992, 133-163). Za vrijeme Karakale barbari su napali Panoniju. Neprijatelj je potisnut, a Karakala je podijelio vojsku dviju Panonija na dvije armije kojima upravljaju konzuli, ograničio je snage na dvije legije, pokušao smanjiti autoritet legata pojedinih legija i sredio granice Panonija reorganizacijom limesa. Karakalnim ediktom iz 212. godine svi slobodni građani carstva dobili su rimsko građansko pravo, pa tako i građani Siscije. Maksimin Tračanin (235. - 238. g.) prvi je od vojničkih careva koji su u 3. stoljeću došli iz Ilirika. Panoniju napadaju Dačani i Sarmati. Upravo u vrijeme vojničkih careva u Sisciji je otvorena tvornica oružja koja se željezom sna-

bdijevala iz rudnika zapadne Bosne. U idućim desetljećima Panonija trpi do upada barbarskih plemena, Kvada, Jaziga, Gota ... Oko 262. godine utemeljena je carska kovnica novca. Materijal i majstori vjerojatno su dovedeni iz Rima pa novac nalikuje rimskom. Radila je sve do početka 5. stoljeća. Vjernost panonskih, mezijjskih i drugih legija kupovala se novcem, u čemu je Siscia imala veliku ulogu. Veliki vojnik i sposoban car Prob (276. - 282. g.) donio je blagostanje i cijelom carstvu vratio samopouzdanje. Rodom iz Sirmija, posebnu je pažnju posvetio Panoniji, a Sisciju je smatrao svojom. Kovnica novca je povećana. Prob je prvi u Sisciji počeo kovati brončane medaljone.

8. Podjela Panonije i obilježja 4. i 5. stoljeća

Početak vladavine Dioklecijana obilježen je ratovima na granicama carstva. Da su barbarske horde došle do Siscije, zaključuje se po zapavanju ostava novca (što se obično događa u vremenima opasnosti). Uveo je tetrarhiju jer je uvidio da jedan, dva čovjeka ne mogu vladati zemljom. *Pannonia Superior* podijeljena je na dva dijela: *Pannonia Prima* i *Savia*; *Pannonia Inferior* postala je *Valeria* i *Pannonia Secunda*. Centar Savije postaje Siscia. Upravitelj Savije u početku je bio *dux*, a kasnije *corrector*. Podižu se nove javne zgrade, nova riznica, stambena četvrt, a postaje i episkopalno središte. Dioklecijan je poduzeo posljednje i najveće progone kršćana 303. godine. Do onih koji su u tim progonima stradali najslavniji je Kvirin, biskup Siscije. Smaknut je 8. lipnja u Savariji tako što je bačen u rijeku Sibaris s mlinskim kamenom oko vrata.

Kvirin je smaknut u Savariji zato što je ona bila nadređena Sisciji i smaknuće važne osobe kao što je biskup velikog grada smatrano je zadaćom administrativnog centra.

Nakon treće tetrahrije Konstantin i Licinije dijele carstvo. Nakon što je otkrivena Licinijeva zavjera za svrgavanje Konstantina, a obaranje Konstantinove statue shvaćeno kao direktna provokacija, Konstantin je krenuo na Sisciju u jesen 314. g. Zanimala ga je kovnica i to je jedna od prvih koju je preuzeo svom protivniku. Licinije se nakon poraza kod Cibale povukao na Istok i morao je cijeli Ilirik prepustiti pobjedniku. Tih godina Konstantin stalno boravi u Panoniji, što se primjećuje i na izgradnji i dotjerivanju panonskih gradova. Nakon 324. g. Konstantin ostaje jedini vladar, teško je reći je li obnovitelj starog ili utemeljitelj nekog novog carstva, budući da su progoni kršćana završeni. Kršćani dobivaju slobodu vjeroispovijesti i znatan utjecaj u državi. Konstantin umire 337. godine.

Siscia opet dolazi u središte pozornosti u vrijeme borbi između Konstancija II. i uzurpatora Magnencija. Magnencije je na prepad osvojio Sisciju te odatle pokušao zauzeti Sirmij. U vrijeme Magnencija možemo datirati drvenu škrinjicu s oplatom od brončanog lima. Za nas je značajan donji red gdje je prikazano pet personifikacija gradova: u sredini na prijestolju sjedi Rim, a njemu se obraćaju Kartaga i Konstantinopol, te Nikomedija i Siscia.

Propadanje panonskih gradova više se nije moglo zaustaviti, pogotovo nakon Magnencijeve uzurpacije. U vrijeme Valentijana I. (364. - 375. g.) i njegova suvladara na Istoku Valensa (364. - 378. g.) to je propadanje dobilo katastrofalne razmjere. Moral i raspoloženje vojske bilo

je u skladu s izgledom gradova – u rasulu. Vojnike se održavalo novcem tako da se može vidjeti kako u 4. st., kada je opasno na granicama, stiže u Panoniju velika količina novca. Novac je kovan za potrebe gradnje limesa za obranu provincije kojoj prijete barbari. Car Teodozije je protiv Maksima (uzurpatora iz Britanije) uklopio u svoju vojsku Gote, Hune i Alane, čija mu je konjica bila od presudne važnosti. Ti barbari bili su uklopljeni u rimsku vojsku i organizirani kao rimske jedinice. Teodozije je pošao maršem magistralnom cestom sve do Siscije. Napad je bio iznenađan – po vrućini vojnici su konjima pregazili Savu i odmah se sukubili s Maksimovim trupama. Uzurpatorovi vojnici su se predali. U isto vrijeme prestaje kovanje novca u Sisciji, što je barem desetak godine ranije nego u drugim dijelovima Ilirika. Kasnije je kovnica radila još s prekidima do 450. godine. Nakon smrti Teodozija carstvo se dijeli: zapadnom vlada Honorije, a istočnim Arkadije. Za Panoniju ovo su nemirna vremena. Sve su češći upadi barbara. Za Valentinijana III. (425. - 455. g.) Zapad se odrekao Ilirika. Hunima su otvorene Savija i Valerija za naseljavanje, oni postaju faktičnim gospodarima Panonije, pa tako i Siscije. Kada je hunska država propala, Istočno Carstvo dozvoljava Ostrogotima 455. g. da se tu nasele. Teodorik, kralj Ostrogota, postaje službeni vladar Panonije. U njegovo vrijeme Siscia je glavni centar Savije. Nakon njege sve je manje spomena Siscije. Godine 530. na crkvenom skupu u Saloni prisustvuje Ivan, biskup iz Siscije, a tri godine kasnije, ponovno na koncilu u Salonu pojavljuje se biskup Konstancije. Teška vremena tek slijede, naročito za vrijeme provala Avara i Slavena.

9. Karakteristike grada

Ortogonalna struktura rastera Siscije prostorni je sljednik kastruma – rimskoga vojnog logora. Geometrijsko središte grada, takozvani „pupak“ grada, ishodište je koordinatnog sustava prenesenog s neba na zemlju. Tu se križaju dvije glavne gradske ulice (glavni kardo i glavni dekuman). Glavni kardo ima smjer pravca oko kojega se prividno okreće sunce. Glavni dekuman je okomit na prije navedeni pravac. Grad je tako podijeljen na četiri zone, a preklapanjem zona nastaju gradske četvrti: *antica dextra*, *antica sinistrata*, *postica dextrata*, *postica sinistrata*. Usporedno s glavnim ulicama na jednakim udaljenostima teku sporedni kardi i sporedni dekumani koji tvore uže gradske kvartove (*insulae*) u pravilnom ortogonalnom sustavu. Smještaj gradskih vrata uglavnom se poklapa s krajevima glavnih gradskih ulica. Mreža gradskih ulica bila je ishodište, ali i kruna mreže rimskih cesta. Oko Siscije egzistira i gusta mreža lokalnih putova koji vode do agrarnih imanja i vila rustika u okolici. Na prilazima Sisciji, zbog strogih propisa koji su zabranjivali pokapanje pokojnika unutar gradskih bedema, raspoređene su nekropole. Nadomak siscijanskih bedema, jaraka i Kupe podižu se raznorodni objekti koji pripadaju Sisciji izvan zidina. Preko Kupe bili su jugozapadna nekropola, ladanjsko stanovanje, trasa siscijanskog vodovoda i drugi sadržaji. Preko Kupe i jaraka izgrađene su mostovne konstrukcije. Na prostoru jugoistočne nekropole dokazano je postojanje radionica za izradbu lucerni, a nadomak gradu bile su i radionice za proizvodnju opekarskih proizvoda. Na prilazima gradu podizane su gostionice, prometne postaje, svratišta i

svakovrsne radionice. Mnogi sadržaji prirodom svoje namjene pronalaze svoje prostor u predgrađima. To su npr. kamenorezačke i klesarske radionice, tesarije, kovačnice, suknarije, riječno пристаниšte. Siscijanski bedemski kompleks tvorio je sustav dvostrukih obrambenih jaraka, zatim gradski bedem s ulazima u grad te slobodni prostor unutar i izvan gradskog zida. Dominantni materijal bila je opeka, a na mjestima su to bile zemlja i drvene palisade. Kardi su bili gotovo tri puta duži od dekumana, širina ulica je u prosjeku iznosila 8 metara. Dva su osnovna smjera izgradnje i prometnih komunikacija unutar zidina Siscije. Prvi se smjer sjever-jug približno poklapa s današnjom orijentacijom središta Siska. Drugi smjer, na krajnjem jugu areala unutar zidina, približno se poklapa s dvije osnovne osi Ulice Silvija Strahimira Kranjčevića, dakle pod kutom 45° u odnosu na prvi smjer. Glavnina pješačkog prometa bila je usmjerana prema forumu s kapitolijem, gradskoj bazilici i drugim javnim zgradama koje su zauzimale središnji položaj areala unutar gradskih zidina. Na forumu je bio smješten glavni hram kapitolinske trijade (Jupiter, Junona, Minerva). Čelna gradska ustanova bio je gradski senat (*ordo decurionum*) – gradsko vijeće dekuriona koje se kasnije češće naziva kurija.

Izvorna grada potvrđuje ovdje postojanje sjedišta carskog ureda za ubiranje poreza, trgovine na veliko i bankarstva, upravu rudnih područja, kovnicu novca, carinarnicu, žitnicu, skladišta robe. Tržnice mesa, luke, radionice za izradu metalne galanterije i umjetničkih predmeta, radionice za umjetničku poduku keramičara i kipara, keramičarske radionice i drugo. Ne treba zaboraviti da poljoprivredna imanja u

okruženju stvaraju velike viškove stoke i drugih prehrambenih proizvoda. Ta su imanja hranila vojne jedinice na limesu (granica Rimskog Carstva). Mnogobrojni su elementi komunalnog sustava koji svjedoče o bogatstvu i visokom stupnju urbanizacije. Neki su već spomenuti poput mostova, javnih vrtova, trijemova, popločenih ulica, nogostupa i trgova. Grad je imao vodovod kojim je u jednoj sekundi protjecalo 34 litara vode odnosno 2973 m³ vode tijekom cijelog dana. Sustavu vodoopskrbe pripadale su i gradske vodospreme. Mnogobrojni bunari su pak za nemirnih vremena osiguravali kontinuiranu opskrbu grada pitkom vodom. Začudna je, također, kvaliteta i složenost gradskog sustava odvodnje. Javni i individualni izljevi pitke vode stalno su tekli slijevajući se u kolektorsku mrežu. Površina Siscije unutar zidina iznosila je približno 430 000 m².

Izvršna vlast pripadala je magistratu u čijem sastavu su djelovali duoviri, kvestori, edili i kuratori. Ovdje su još mogle djelovati udruge trgovaca, vlasnika brodova, raznih obrtnika – kamenorezaca, pekara, zlatara, mesara, oružara, kovničara, kovničara novca i sličnih. Dio sveukupnog društvenog života Siscije odvijao se u gradskim termama. Ovdje se održavala higijena kupanjem, njegovalo tijelo preznajavanjem i masažom. Terme uključuju i biblioteke, prostore za šetnju, razgovor i svakovrsno druženje. Kompleks je smješten u blizini Kupe, što upućuje na mogućnost postojanja reprezentativnih prostora na otvorenom uz obalu. Stanovništvo je pokraj visokog društvenog standarda imalo relativno kvalitetan standard stanovanja u rasponu od raskošnih gradskih palača do skromnih stanova u gradskim blokovima stiješnje-

nim unutar zidina. Klimatski uvjeti utjecali su na učestaliju uporabu podnog grijanja kako kod stambenih, tako i kod javnih zgrada. Tipični stambeni prostor osim stambenih prostorija orijentiranih prema unutrašnjim dvorištima i atrijima često u svojem sastavu, na rubovima gradske inzule, ima manje radionice s trgovinama koje su orijentirane prema javnom prostoru (trg, ulica, trijem, prolaz).

Procjena broja stanovnika Siscije na vrhuncu moći antičkog grada temelji se na dva specifična modela. Prvi procjenjuje mogući broj u odnosu na količinu raspoložive pitke vode, a drugi u odnosu na površinu stambenog prostora. Ako je u jednome danu stanovniku Siscije na raspolaganju bilo 146,8 do 117,50 litara pitke vode, grad je mogao imati 20 – 25 000 stanovnika. Ako je u ukupnoj površini stambenog prostora grada jednom stanovniku pripadalo 10 kvadratnih metara, grad je mogao imati 52 000 stanovnika. Prema oba modela, Siscia je za vrijeme svog punog prosperiteta brojila između 25 000 i 35 000 stanovnika. Antički teoretičari gradogradnje navode broj od 50 000 stanovnika kao kritičnu granicu. Može se konstatirati da Siscia po broju stanovnika nije izlazila izvan okvira modela rimskog grada.

10. Religija

Dom siscijanske obitelji ishodište je obiteljskog kulta i duhovnog života grada uopće. Na području Siscije evidentirani su tragovi štovanja mnogih protagonista antičkog panteona, bilo da je riječ o različitim figuralnim prikazima, bilo pak o epigrafskim potvrđama štovanja pojedinih božanstava. Kad je o potonjima riječ,

potrebno je istaknuti da su natpisi kultno-votivnog sadržaja u većini slučajeva posvećeni predstavnicima službenog rimskog kulta. Prema postojećoj evidenciji sačuvano je ukupno 25 epigrafskih spomenika s posvetom nekom od rimskih božanstava, što približno čini čak polovicu od ukupnog broja sačuvanih siscijskih natpisa. Osim epigrafskih potvrda, Siscia ne oskudijeva niti figuralnim prikazima niza božanstava različitog ranga, bilo da je riječ o slabije zastupljenim primjercima kamene plastike, skulptura ili pak reljefnih prikaza, bilo da je u pitanju znatno brojnija skupina spomenika, ona u koju se mogu svrstati raznoliki primjerci sitne plastike, brončane, olovne, srebrne ili pak koštane, kao i odgovarajući primjerci gliptike te, na neki način, i novca, osobito primjeraka iskovanih u siscijskoj kovnici ili nađenih na siscijskom području na kojima se nalaze prikazi nekih od božanstava zastupljenih među istaknutim predstavnicima rimskoga panteona. Sačuvani su tragovi Jupiterova i Junonina kulta. Potvrde njihova štovanja svakako su, kao i više-manje posvuda na području Carstva, među najzastupljenijima. Osim Jupitera, Junone i Minerve - božanstava državnog kulta, Siscijanci štiju čitav niz rimskih božanstava. To su: Apolon, Vulkan, Merkur, Dijana, Venera, Vesta, Herkul, Liber, Libera, Viktorija, Fortuna, Prijap, Silen i drugi. Posebna pažnja bila je posvećena domaćim božanstvima. Ovdje su to najčešće Silvan, Mart Marmogije, Sav, Silvane, Vidasus, Tana i drugi. Osim postojanja rane kršćanske zajednice, u Sisciji se štiju i orijentalna božanstva: Sol, Kibela (Velika Majka), Izida, Atis, Harpokrat i Mitra. Posredno, putem sisačkog nalaza reljefa s prikazom Tračkog konjanika nalazimo i vezu s

kultovima Eskulapa i Higije. Možda je ovo bilo u vezi s ljekovitim izvorima jodne vode u okolini grada (danas na lokacijama Žabno, Galdovo Kaptolsko, Fulina graba). Prije navedena božanstva ne iscrpljuju sav duhovni inventar grada, uz napomenu da se svima mogu pridružiti hramovi, sveta mjesta, spomenici i memorije. Skriveno od očiju javnosti postoji i svijet duhovnog otpadništva, o čemu svjedoči uročna pločica pronađena u Kupi. Na njoj su ispisane zapovijedi i imena urečenih. Dokaz je to o prakticiranju magijskih praznovjerja osobnim ili naručenim uricanjem maga. Njihovo je djelovanje u nekim razdobljima antike bilo strogo zabranjeno, a oni sami progonjeni.

Siscia zarana postaje kršćansko središte. Prvi kršćani u gradu i okolini bili su trgovci i vojnici koji su došli u dodir s novom vjerom te tako aktivno uzeli udio u njenom širenju prema zapadu. Siscia postaje sjedište biskupije. Prvi sisački biskup za kojega znamo je Castus koji se spominje u godini 249. za Decijeva carevanja. Najpoznatiji sisački biskup mučenik bio je sveti Kvirin. Muku je podnio u vrijeme Dioklecijanovih i Maksimijanovih progona kršćana 303. godine. Pogubljen je u Sabariji utapanjem s privezanim mlinskim kamenom oko vrata. Za vrijeme cara Konstantina završavaju progoni kršćana, a oni ne dobivaju samo slobodu vjeroispovijesti nego i značajan utjecaj u državi. Posebno je složeno pitanje postanka i smještaja kršćanskog centra u Sisciji. Nalazi bazilikalne arhitekture u Frankopanskoj ulici upućuju da se pozicija središta kršćanskog kulta nalazila sjeverno od forumskog kompleksa Siscije. Po svemu sudeći, bila je to dvojna bazilika, krstionica i biskupski dvor.

11. Doba propasti

Iako su Rimljani po principu „podijeli pa vladaj“ svim silama nastojali što duže održati granice Carstva, država se urušavala kako zbog vanjskih pritisaka, tako i zbog unutrašnjih slabosti. Sveti Jeronim svjedoči o teškom stanju koje je nastalo za „seobe naroda“ na prostoru Bizanta do Julijskih Alpa. Goti, Sarmati, Kvadi, Alani, Huni, Vandali i Markomani plijene i robe. Pustošenja, pljačke i krvoprolića posebno su zahvatili Dalmaciju i Panoniju. Sveti Jeronim navodi stradanja biskupa, svećenika i drugih službenika crkve. Car Teodozije umire 395. godine i to je bio kraj Rimskog Carstva kakvo je do tada postojalo. Balkanski poluotok postaje područje interesa Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva i njihova presizanja. To je značilo da su zapravo Panonija Savija i Panonija Valerija prepuštene nadiranjju Huna koji postaju stvarni gospodari Panonije. Biskupija u Sisciji i nadređena joj Sirmijska metropola otežano komuniciraju nakon prvog pada Sirmija 441. godine. Nakon propasti hunske države dominaciju preuzimaju Ostrogoti. Kasiodor navodi da ostrogotski kralj Teodorik vlada Savijom i Siscijom između 507. i 511. godine. U tim se nemirnim vremenima siscijanska biskupija održavala. Na crkvenome saboru u Saloni 530. godine spominje se siscijanski biskup Iohanes, a dvije godine kasnije Konstantinus. Tijekom 5. i 6. stoljeća antička Siscia se, usprkos razaranjima u vrijeme seobe naroda, uspjela održati. Tako je bilo sve do pada Siscije koju zauzimaju Avari i Slaveni. Dogodilo se to u vremenu od pada Sirmija 582. godine do pada Salone 614. godine. Od tada pa gotovo dvjestotinjak sljedećih godina izvori o Sisciji su

vrlo oskudni. Šutnju prekidaju franački anali na početku 9. stoljeća u kojima se Sisak navodi kao utvrđenje hrvatskoga panonskog kneza Ljudevita Posavskog.

Budući da se nalazi na spoju istočnoga i zapadnoga kulturnog utjecaja, panonsko područje objedinjuje nekoliko kulturnih slika. Osim štovanja lokalnih bogova i božanstava rimskog panteona uočava se i promocija orijentalnih religija do kojih u Sisku dolazi prvenstveno zbog prisutnosti vojnika iz istočnih dijelova carstva. Orijentalni kultovi na spomenutome području slijede karakterističan razvoj na koji su djelovali različiti utjecaji, možda više oni s istoka nego oni sa zapada. Spoj dviju struja stvorio je unikatnu sliku štovanja kultova, naročito onih misterijskoga karaktera. Misterijske religije nisu bile zatvoreni sustavi, naprotiv, između njih je postojala difuzija ideja i simbola, što se može prepoznati i u ikonografiji.

Zaključak

Siscia je bio jedan od važnijih gradova u Rimskom Carstvu te jedan od vrlo rijetkih gradova gdje je stalnost makrolokacije očita i danas. Rimska povijest Siscije naoko je iscrpno obrađena tema koja prikazuje aspetke života starih Rimljana na sisačkom području. Zanimljiva je činjenica da se mnoštvo nalaza otkrilo slučajno, uglavnom kada su se vršili neki građevinski radovi.

O iznimnoj važnosti Siscije ukazuje i siscijanska kovnica novca kao i njezina specifičnost naspram kovnica u drugim rimskim gradovima. Nadalje, gospodarstvo, a napose pronadene olovne tesere ukazuju na činjenicu da je Siscia

bila ekonomsko i gospodarsko središte u Rimskom Carstvu od velikog značaja.

Obradom povijesti Siscije dali smo prikaz njezina osnivanja, razvijanja, važnih događaja te prirodnog urbanog svršetka naselja i njegove okolice po isteku antike. Možemo zaključiti kako su neki dijelovi Siscije pomno istraženi iako su neke lokacije još uvijek na razini speku-

lacije, poput lokacije siscijskog amfiteatra koja je još nepoznata zbog nedostatka izvora. Zadnji spomen Siscije kao kasnoantičkog grada datira iz 533. godine u vrijeme vladavine Ostrogota. Dugo se očuvala uz veća i manja razaranja za vrijeme seobe naroda u 5. i 6. stoljeću sve do uzimanja od strane Avara i Slavena koje se odvijalo negdje između pada Sirmija do pada Salone 614. godine.

Abstract

Ancient Siscia – the beginning and the end of one period in Roman Pannonia

This paper will discuss the topic of ancient settlement of Siscia – the area of present-day Sisak with the aim to show its geographical location and the strategic importance for the Roman Empire, to mention the events that preceded and succeeded the Romans' arrival and point to all the changes, culture and mentality that they had brought with themselves. The factors that influenced the growth and development of the settlement will be discussed, some of them being material remains of the Celtic tribes, the Segestans and the Pannonians who had lived in that area before the Romans arrived. The process of urbanisation will also be explained, or how the town was structured and built. The paper was based on archaeological research, available literature, and scientific articles.

Keywords: *Pannonia, Segestans, Romans, Siscia, urbanism*

Literatura

- Burkovsky, Z. (1999). *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*. Sisak: Gradski muzej Sisak.
- Cambi, N. (2002). *Antika*. Zagreb: Ljevak.
- Hoti, M. (1992). Sisak u antičkim izvorima. *Opusc. archaeol.* 16, 133-163. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Lisičar, P. (1971). *Grci i Rimljani*. Zagreb: Školska knjiga.
- Maroević, I. (1970). *Sisak, grad i graditeljstvo*. Sisak: Matica hrvatska Sisak.
- Rendić-Miočević, D. (1989). *Iliri i antički gradovi*. Split.
- Sanader, M. (2001). *Antički gradovi u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga.
- Slukan Altić, M. (2004). *Povijesni atlas gradova. II. Svezak Sisak*. Sisak: Državni arhiv u Sisku.
- Vajner, B. (1970). *Život u antičkom svetu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vukelić, V. (2011.) Povijest sustavnih arheoloških istraživanja u Sisku od 16. stoljeća do 1941. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
- Vuković, D. (1997). Sisak od pretpovijesti do kršćanstva. *Sisak: Segestica. Sisak: Sziszak*, Sisak: Radio Sisak d.d.
- Wilkes, J. (2001). *Iliri*. Split: Laus.